

НАУКА ПРО ЗЛОЧИННІСТЬ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

У статті розглянуто взаємовідносини соціології і кримінології (науки про злочинність) в історичному контексті. Зроблено наголос на багатоаспектності і багатопредметності кримінологічного знання, де важливе місце посідають соціологічні теорії, методи та дослідження. Розглянуто причини викривлення траєкторії розвитку науки про злочинність у колишньому СРСР та актуальні завдання українських соціологів-кримінологів. Розкрито досвід дослідницької діяльності у межах двох наукових шкіл, які формуються у Харківському національному університеті внутрішніх справ та Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, представники яких репрезентують ядро науково-дослідного комітету з питань соціології права та девіантної поведінки САУ.

Ключові слова: кримінологія, соціологія злочинності, соціологія девіантної поведінки.

In the paper the interrelation of sociology and criminology as a science about crime is discussed in the historical context. Authors emphasizes the multifaceted versatile nature of criminological knowledge where sociological theories, methods and researches find its practical application. The causes of distortion of criminology's direction in the former USSR are reviewed, as well as the tasks of modern sociologists and criminologists are pointed out. In the paper the research experience of two scientific schools (Kharkiv National University of Internal Affairs and E. A. Didorenko Lugansk State University, representatives of which constitute the core of scientific and research committee responsible for the questions of sociology of law and deviant behavior of SAU) is revealed.

Keywords: criminology, sociology of crime, sociology of deviant behavior.

В статье рассматривается взаимоотношение социологии и криминологии (науки о преступности) в историческом контексте. Делается акцент на многоаспектности и многопредметности криминологического знания, где важное место занимают социологические теории, методы и исследования. Рассмотрены причины искажения траектории развития науки о преступности в бывшем СССР и актуальные задачи украинских социологов-криминологов. Раскрывается опыт исследовательской деятельности в рамках двух научных школ, которые формируются в Харьковском национальном университете внутренних дел и Луганском государственном университете внутренних дел им. Э. А. Дидоренко, представители которых образуют ядро научно-исследовательского комитета по вопросам социологии права и девиантного поведения САУ.

Ключевые слова: криминология, социология преступности, социология девиантного поведения.

Науку, що вивчає злочинність як соціальне явище, в усьому світі іменують кримінологією. Оскільки злочинність є довічним прокляттям цивілізованих суспільств і рівні злочинності, принаймні за останні 150 років, мали стійку тенденцію до зростання, особливо у великих містах та мегаполісах, це автоматично створює потужний аргумент на користь досліджень кримінологів. Офіційні кола та громадськість закономірно цікавлять не тільки те, чому люди вчиняють злочини або які фактори провокують кримінальну активність,

але й те, що потрібно робити для зменшення загроз та ризиків, пов'язаних із злочинністю. Отже, сучасна кримінологія мусить розв'язувати традиційні для кожної науки теоретико-методологічні завдання і поруч з цим вирішувати емпірико-прикладні та соціально-технологічні питання в межах програм профілактики.

Існують різні погляди на природу й статус науки про злочинність, її стосунки з іншими науковими дисциплінами. Соціологія, на загальну думку, має пряме відно-

шення до кримінології. Натомість вітчизняна практика має свою власну, не типову для світової традиції відмінність. У статті ми ставимо за мету показати цю специфіку і стосунки з наукою про злочинність вітчизняних соціологів, оскільки цей зв'язок історично був затьмарений політико-ідеологічними нашаруваннями і, на нашу думку, організаційними непорозуміннями, що мають місце і сьогодні.

Соціологи вправі тішитися тим, що перший крок у науці про злочинність було зроблено засновником наукової емпіричної соціології Адольфом Кетле (1796-1874) у першій половині XIX ст. [1; 2]. Термін «кримінологія» як назва нової наукової дисципліни було запропоновано значно пізніше італійцем Раффаело Гарофало (1851-1934), який використав це поняття для назви своєї праці, присвяченої злочинності [3]. Поруч з Гарофало працював Енріко Феррі (1856-1928). Обидва належали до так званої «новоіталійської» школи кримінального права, яку фактично очолював Чезаре Ломброзо. Феррі першим поєднав терміни «соціологія» і «кримінальне право», видавши відому працю «Соціологія кримінального права» [4]. Наприкінці XIX ст. він фактично взяв на себе роль лідера соціологічного підходу до проблеми злочинності. Соціологи на той час намагалися розв'язати, як їм здавалося, кардинальну проблему – виявити і описати так звані фактори злочинності (див., напр., [5]). Молода наука поволі відділялася від науки кримінального права або криміналістики в широкому сенсі цього слова (європейські конгреси, які збирали дослідників феномену злочинності, мали на той час назву криміналістичних). Але кримінологія ніколи не була когерентною науковою дисципліною. Дослідження злочинності здійснювалися представниками різних наукових напрямків і традицій. Соціологічні студії мають власну традицію поряд з дослідженнями біолого-генетичного і психологічного напрямів. У США перемогла точка зору на кримінологію як галузь соціології. Саме так оцінював її статус, наприклад, Пітирим Сорокін, який склав свого часу список спеціальних соціологій, де фігурує «соціологія злочину й покарання (кримінологія)» [6, с. 173]. В Європі частіше за все кримінологію визначають як міждисциплінарну галузь, в межах якої пліч-о-пліч працюють соціологи, психологи, юристи, педагоги, представники дисциплін медико-біологічного циклу [7]. І тільки в колишньому СРСР (і за спадком у сучасній Україні) кримінологію віднесено виключно

до компетенції юристів. Ми вже мали нагоду висловити свою точку зору на всі негаразди та недоречності (в аспекті предмету, методів, теоретико-методологічних засад), що є наслідком подібної «окупації» або «привласнення» [8; 9, с. 10-19].

Має сенс більш докладно зупинитися на питанні галузевої належності кримінології, бо тут перетинається історична ретроспектива і сучасний стан речей. Отже, невеликий історичний екскурс. Ще на початку XX сторіччя в Російській та Австро-Угорській імперіях, до складу яких входили українські терени, кримінологія розвивалася в європейському руслі і мала непогані здобутки. Зокрема, такі відомі російські вчені, як І. Фойницький, Є. Тарновський, Дм. Дріль, М. Гернет й інші, передусім орієнтувалися на соціологічний підхід, доволі успішно й на високому науковому рівні аналізували кримінальну статистику, розробляли власні теоретичні концепції, навіть проводили новаторські польові дослідження [10]. Розпад імперій, революційна доба внесли свої суттєві корективи. Починаючи з 1929 року, в СРСР кримінологія стає забороненою дисципліною, кримінальна статистика закривається для широкого загалу, і вчені не є виключенням. Щоправда у 1920-х рр. у СРСР існував короткий період кримінологічного ренесансу, коли в Одесі, Харкові, Києві, Мінську, Москві було утворено низку кримінологічних наукових установ, зокрема, у так званих кримінологічних кабінетах впроваджувався фактично революційний метод клінічних спостережень за злочинцями [11].

Чому передову, як на ті часи, науку, що відповідала потребам суспільства, було безжалісно винищено? Розгадка не є складною. Кримінологічні дослідження не сполучалися з марксистською комуністичною догматикою і потенційно були шкідливими для тоталітарної країни та її керівництва. Хоча, з іншого боку, кримінологи двадцятих років були максимально лояльними до влади і всіляко намагалися довести свою корисність системі. Але вища партійна й ідеологічна доцільність перемогла здоровий глузд. За комуністичною догматикою злочинність мала швидко зникати, як і інші «родимі плями капіталізму», але в житті усе виходило не так: періоди відносної тиші змінювалися новими сплесками, злочинність набувала нових форм, нові злочинці тіснили стару генерацію, і все це аж ніяк не збігалося з передбаченнями класиків марксизму. Всі тоталітарні суспільства мають непереборну слабкість: вони хочуть виглядати кращими, ніж є насправді, отже,

об'єктивні відомості про соціально негативні явища та процеси, неупереджений аналіз, емпіричні дослідження нікому не були потрібні і несли офіційним колам внутрішню загрозу.

Цікава ситуація виникла, коли нарешті правлячий режим вирішив виправити помилку сталінської доби і за часів хрущовської відлиги було вирішено, що кримінологія країні потрібна. Плин часу, війна, репресії, які не могли не торкнутися науковців, призвели до того, що фактично не залишилося тих учених, які б чітко усвідомлювали сутність і завдання науки про злочинність. Соціологи не мали змоги «підхопити» кримінологію, бо і самої соціології тоді фактично не існувало, вона пройшла той самий шлях заборон й таврування як «буржуазна наука». За бюрократичною логікою, якщо стає питання про злочинність, то нова (стара) наука має безпосереднє відношення до кримінального права, юриспруденції в цілому, отже, і місце її – у плеяді юридичних дисциплін. Щоправда, відбулася певна дискусія, і висловлювалися й альтернативні точки зору [12, с. 4]. Нарешті, крапку над І було поставлено партійною постановою, якою дисципліна визнавалася юридичною і її вводили до навчальних планів підготовки майбутніх правознавців. Науку нібито реабілітували, але кримінальну статистику тримали «під замком», а кримінологію трактували як «радянську» й «марксистку» з усім набором догм та теоретичної плутанини.

Саме такий спадок отримала українська наука на порозі 1990-х років. З одного боку, розрізнені і доволі слабкі сили «юридичної» кримінології, яку представляли викладачі, науковці юридичних закладів, як правило, на кафедрах кримінального права, з іншого абсолютний нуль в царині соціології. Соціологічне співтовариство (на ті часи само по собі вельми слабке) було абсолютно відсторонено від тематики злочинності, не існувало ані центрів, ані наукових шкіл, ані лідерів, за якими мала б гуртуватися здібна молодь. Прорив відбувся на рубежі століть завдяки розвитку в Україні міліцейської вищої освіти. За роки незалежності відповідні вищі навчальні заклади відкрито в Києві, Харкові, Дніпропетровську, Луганську, Львові, Одесі, Сімферополі, Донецьку. В деяких з перерахованих міст, скоріше за жеребом долі, а не завдяки мудрості чиновників від міліцейської науки, за справу взялися соціологи і філософи, що самостійно визначили область своїх наукових інтересів у царині кримінологічної проблематики. Профіль вищих навчальних закладів системи МВС України нібито

«зобов'язував» представників соціальних наук не оминати проблематику злочинності. Натомість цивільні заклади й установи, в тому числі Інститут соціології НАН України, й досі демонструють майже цілковиту байдужість (за кількома епізодичними винятками) до теми злочинності. Щоправда, за останні роки в Україні відбулося кілька захистів кандидатських дисертацій за спеціальністю 22.00.04 – «спеціальні та галузеві соціології», автори яких обирали фактично кримінологічну тематику [13-15]. Є ознаки і умовно зустрічного руху з боку юридичної кримінології. Певні зміни відбуваються і всередині спеціальності 12.00.08 – «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», де з'являються цілком соціологічні за змістом роботи [16]. Але це є, скоріше, спорадичні явища і приклади, бо вони не пов'язані з певними науковими школами.

А от якщо вести мову про наукові школи, то їх ознаки можна побачити у двох містах – Луганську й Харкові, де у новоутворених відомчих університетах зроблено реальні кроки для поєднання вітчизняної кримінологічної науки з соціологією. Не випадково саме представники Харківського національного університету внутрішніх справ і Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка склали основу науководослідного комітету з питань соціології права та девіантної поведінки при Соціологічній асоціації України. На першому конгресі САУ (Харків, 2009) за ініціативи комітету працювала окрема секція «Соціальний порядок і соціальні відхилення» (див.: [17]). Отже, є перші ознаки інституціоналізації в українській науці соціологічного напрямку в межах науки про злочинність.

У Харківському національному університеті внутрішніх справ дослідження кримінологічного змісту проводяться з середини 1990-х рр. Тематика цих досліджень стосувалася криміногенної ситуації великого міста, латентної злочинності, розповсюдження нелегальних наркотиків у молодіжному середовищі, корупції та протиправного насильства в міліції тощо [18-23]. Цікавими виявилися міжнародні проекти, які були розраховані на поєднання дослідницької і практичної діяльності. Так, у межах, українсько-британського проекту проводився експеримент щодо впровадження в практику української міліції прогресивних форм роботи з населенням та профілактики злочинності [24]. Три роки поспіль навесні в університеті проводиться науково-практична конференція «Девіантна

поведінка: соціологічні, психологічні, юридичні аспекти» [25]. Широкий формат конференції дозволяє залучати до її роботи фахівців різного профілю.

Закономірно постає і питання щодо співвідношення кримінології та девіантології, соціології злочинності та соціології девіантної поведінки. Якщо не слідувати юридичному канону і не відштовхуватися від кримінального кодексу, то немає нічого дивного в тому, що соціологи прагнуть досліджувати будь-які соціальні відхилення, а не тільки ті, що «прописані» в Кримінальному кодексі України, а ще й тому, що поміж формами девіантної поведінки утворюються прямі і зворотні кореляційні зв'язки. У сучасній науці існує з десяток різних напрямів та дисциплін, що досліджують девіантну поведінку з різних боків: як прояв нездорового організму або внаслідок психічної патології, як реакцію на оточення та форму соціальної адаптації, як певний збій у соціалізації та вихованні людини тощо. Конкретні дисципліни поділяються за типом або видами девіантної поведінки. Таким чином, девіантологію можна трактувати як мультидисциплінарну область, яка досліджує геть усе, що лежить за межами прийнятної поведінки. Цей широкий науковий простір створюють фактично незалежні і відокремлені наукові дисципліни медико-біологічного, психологічного, соціологічного, юридичного, педагогічного змісту. В цьому ряду є місце і для соціології злочинності, і для соціології девіантної поведінки. В іншому потрактуванні девіантологія – це метадисципліна, яка не просто механічно сполучає різні напрямки та течії, а бере на себе узагальнюючі теоретико-методологічні функції, вона нібито підноситься над іншими, більш конкретними дисциплінами [26].

У Луганському державному університеті внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка відповідні дослідження проводяться з 1996 року на базі кафедри кримінології, конфліктології та соціології, а також лабораторії кримінологічних та соціологічних досліджень (див., напр.: [27]). У режимі моніторингу вивчаються питання щодо ставлення громадян до міліції (див., напр.: [28]), постійно проводяться віктимологічні дослідження (в тому числі і за міжнародними програмами) тощо. На перших етапах роботи у творчому колективі домінувала думка, що істинно наукова кримінологія може бути тільки соціологією злочинності, яка включає збір, обробку та інтерпретацію даних про злочинність виключно соціологічними методами. Поступово, з накопиченням досвіду проведення емпіричних досліджень (осо-

бливо в частині інтерпретації отриманих результатів) прийшло розуміння того, що прагнення подолати надмірну юридизацію кримінології не може означати її відгородження від кримінального права.

На основі теоретичного осмислення емпіричних результатів у луганчан сформувалася власна модель розуміння злочинності, відповідно до якої злочинність як соціально-правове явище має тривимірну характеристику. Перший вимір – особистісно-психологічний (людина, її потреби та бажання, характер, воля, прагнення, орієнтації і суб'єктивно обумовлена поведінка). Другий вимір – соціальний (схвалення або засудження поведінки відповідно до соціальних норм). Третій вимір – правовий (державна кримінально-правова стигматизація, оцінювання поведінки відповідно до норм кримінального права). Звідси розуміння злочину як результату протиріччя між потребами (бажаннями) особистості, що спонукають до певних дій, соціально прийнятими способами їх задоволення і кримінально-правовими заборонами певних дій. Отже, справжнє пізнання злочинності не може здійснюватися поза єдністю психологічної, соціологічної та кримінально-правової парадигм у межах кримінології як комплексної науки.

Важливою характеристикою кримінологічних досліджень, що проводяться луганчанами, є пріоритет емпіризму. Починаючи з 2002 року, проводяться міжвузівські конкурси кримінологічних (за методами – здебільшого соціологічних) досліджень молодих учених і підсумкові конференції. Вже пройшли дев'ять таких конкурсів і конференцій [27]. Результати досліджень, конкурсні роботи та матеріали конференцій публікуються в збірнику «Кримінологічні дослідження» [29-32].

Луганський регіон є винятково цікавим для «польового» вивчення злочинності. Тут присутні і економічна депресивність, і маргінальність населення, і прикордонний статус, і масові міграції, і підвищений рівень кількості ув'язнених у місцях позбавлення волі на території області, і соціальна конфліктність, і багато іншого, що традиційно відноситься до кримінальних факторів.

На завершення нашого стислого огляду ситуації спробуємо визначити подальші пріоритети. Українська соціологія знаходиться ще на початку «широкого вторгнення» в область кримінологічної проблематики. Є надихаючі приклади і одночасно – стримуючі фактори та обставини. Реакція на явище злочинності з боку української держави ще не виходить за межі традиційної кримінальної репресії; саме

у поліцейську, судову і пенітенціарно-виконавчу сфери спрямовуються майже всі бюджетні кошти, що призначено на боротьбу із злочинністю. Якщо скажемо, що суспільство чекає від науковців, принаймні, рекомендацій або ще краще – соціальних технологій, які б сприяли вирішенню проблеми попередження, то тут є доля лукавства, бо насправді профілактика мало кого з можновладців на сьогодні цікавить. А пересічні українці переважно сподіваються на самих себе, помалу озброюються, відгороджуються броньованими дверима, заводять собак бійцівських порід і вже готові до самосудів над злочинцями.

Тема профілактики злочинності майже не розробляється у практичній площині. Цікавим, наприклад, є те, скільки коштує суспільству і державі той чи інший злочин і скільки можна зекономити на попередженні злочинності? Ситуація загострюється надвеликою латентною злочинністю, бо, насправді, дуже оптимістичні міліцейські зведення, за якими розкривається до 80% усіх злочинів, мало чого варті на тлі справжнього моря незареєстрованих випадків крадіжок, шахрайств, зґвалтувань, пограбувань, еконо-

мічних та «блокомірцевих» злочинних посягань. Уже давно в Україні мусив би проводитися моніторинг за типом американського National Crime Survey, який ставить за мету демонструвати справжній рівень злочинності і порівнювати його з офіційною статистикою. Саме тут і повинні б знайти своє місце українські кримінологи-соціологи.

Кримінологічна наука і справа профілактики злочинності не повинні бути суто приватною справою, як у ХІХ столітті. Соціальне замовлення на продуктивну з практичної точки зору кримінологію мусить виходити від державних установ. І якщо цього досі немає, то це – свідчення незрілості політичної еліти і одночасно прояв нездатності українських кримінологів заявити про себе, переконати громадськість у тому, що вже перетворилося на прописні істини. Отже, якщо ставити перед собою реалістичні завдання, то найближча задача української кримінології – формування громадської думки довкола проблем злочинності, аби ідея широкого фронту профілактики, попередження в межах соціальних програм і технологій стала наріжним каменем державної політики і громадських ініціатив.

Література

1. Кетле А. Социальная система и законы еѳу управляющие. : пер. с фр. / А. Кетле – СПб.: Печатано у Тиблена и Ко, 1866. – 313 с.
2. Кетле А. Человек и развитие его способностей или опыт общественной физики : в 2 т. : пер. с фр. – СПб.: Изд-е О. И. Бакста, Т.1. – 1865. – 230 с.
3. Garofalo R. Criminologia: Studio Sul Delitto E Sulla Teoria Della Repressione / Raffaele Garofalo (barone) and Luigi Carelli. –Turin, 1891. – 588 p.
4. Ферри Э. Уголовная социология : в 2-х т. : пер. с фр. / Энрико Ферри. – СПб.: Просвещение, 1910. Т.1. – 454 с. ; Т.2. – 478 с.
5. Жижиленко А. А. Преступность и ее факторы / А. А. Жижиленко. – Пг.: Мир знаний, 1922. – 67 с.
6. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество : пер с англ. / Питерим Сорокин. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
7. Шнайдер Г. Й. Криминология : пер. с нем. / Г. Й. Шнайдер ; под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. – М.: Прогресс-Универс, 1994. – 504 с.
8. Поклад В. К вопросу о предметном статусе криминологии в Украине / В. Поклад // Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии : сб. науч. статей / под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина. – Одесса: Феникс, 2007. – С. 264 – 267.
9. Рущенко І. П. Соціологія злочинності / Ігор Рущенко. – Х: Харк. нац. ун-т внутр. справ., 2001. – 370 с.
10. Дети – преступники : сб. статей / под ред. М. Н. Гернета. – М.: В. И. Знаменский и Ко, 1912. – 550 с.
11. Шляпочников А. С. Первые криминологические учреждения в СССР / А. С. Шляпочников // Советское государство и право. – 1974. – №11. – С. 122 – 124.
12. Карпец И. И. Проблема преступности / И. И. Карпец. – М.: Юридическая литература, 1969. – 168 с.
13. Швед О. В. Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики : автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / О. В. Швед. – Х., 2006. – 21 с.
14. Кучерявенко Л. В. Детермінація і специфіка девіантної поведінки підлітків в умовах промислового регіону (на прикладі Криворізького регіону) : автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Л. В. Кучерявенко. – К., 2008. – 20 с.
15. Проскура В. В. Технології соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі : автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / В. В. Проскура. – Запоріжжя, 2008. – 16 с.
16. Дрьомін В. М. : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. М. Дрьомін. – Одеса, 2010. – 40 с.
17. Соціальний порядок і соціальні відхилення : [Секція 9]. Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей : тези доповідей учасників І Конгресу Соціологічної асоціації України / ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Х., 2009. – С. 175 – 198.
18. Молодежь и наркотики (социология наркотизма) / под ред. проф. Соболева В. А. и доц. Рущенко И. П. – Х.: Торсинг, 2000. – 432 с.
19. Организованные преступные группы в Украине: традиционное и типичное (социологический очерк) : кол. монографія / под общ. ред. д-ра. юрид. наук, проф. А. Н. Ярымыша. – Х.: Нац. ун-т внутр. дел, 2002. – 336 с.
20. Доверие милиции и латентная преступность: взгляд украинских и российских исследователей : кол. моногра-

- фія / Ю. А. Свеженцева, В. А. Соболев, И. П. Рущенко, В. И. Диденко, Е. Е. Тонков. – Х.: Финарт, 2002. – 310 с.
21. Протизаконне насильство в органах внутрішніх справ: соціологічний та історико-правовий аналіз : кол. монографія / за заг. ред. О. Н. Ярмиша ; Харківська правозахисна група. – Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2005. – 212 с.
22. Корупція в діяльності Державної автомобільної інспекції: результати соціологічного моніторингу : кол. монографія / Ю. О. Свеженцева, О. О. Сердюк, Ю. Л. Белоусов та ін. – Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 112 с.
23. Антикоруційний моніторинг діяльності Державної автомобільної інспекції: методика та результати : кол. монографія. Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 128 с.
24. Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента : научно-практическое пособие / Бандурка А. М., Бек А., Голованова М. В., Кобзин Д. А., Лазарева Т. Н. [и др]. – Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 288 с.
25. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти : матеріали науково-практичної конференції (Харків, 10 квіт. 2010 р.) / Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 208 с.
26. Рущенко І. П. Девіантологія: мета – чи мультидисципліна? // Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти : матеріали науково-практичної конференції (Харків, 14 березня 2009 р.) / Харк. нац. ун-т внутр. справ – Х., 2009. – С. 13 – 15.
27. Кафедра кримінологи, конфликтологии и социологии Луганского государственного университета внутренних дел имени Э. А. Дидоренка [Электронный ресурс] [сайт]. – Режим доступа : <http://www.criminolog.lg.ua>. – Загл. с экрана.
28. Милиция в зеркале общественного мнения: информационно-аналитические материалы по результатам социологических исследований. Вып. 3 / Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Э.А. Дидоренко ; [отв. ред. канд. филос. наук, доц. В. И. Поклад]. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2010. – 64 с.
29. Віктимологічні аспекти злочинності. Кримінологічні дослідження. Вип. 1 / Луган. держ. ун-т внутр. справ. ім. Е. О. Дідоренка ; відпов. ред В. І. Поклад. – Луганськ, 2006. – 197 с.
30. Кримінальна субкультура як фактор злочинності: Кримінологічні дослідження. Вип. 2 / Луган. гуманіт. центр ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка ; [гол. ред. канд. філос. наук В. І. Поклад]. – Луганськ, 2008. – 200 с.
31. Вплив покарань на злочинність: кримінологічні дослідження. Вип. 3 / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка ; [гол. ред. канд. філос. наук В. І. Поклад]. – Луганськ, 2009. – 192 с.
32. Проблеми якості інформації про злочинність: Кримінологічні дослідження. Вип. 4 / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка ; [гол. ред. канд. філос. наук В. І. Поклад]. – Луганськ, 2010. – 201 с.